

WPROWADZENIE

Najnowsza moja monografia jest przeznaczona dla wszystkich czytelników (nie tylko odbiorców fachowych), którzy interesują się zagadnieniami traduktologicznymi oraz terminologią awifaunistyczną, obecną zwłaszcza na kartach *Pisma Świętego*. Należy ona do serii stanowiącej rezultat rozpoczętego projektu badawczego *Świat awifauny w Biblii* i jest kontynuacją badań naukowych, których pokłosiem są już wydane drukiem pozycje zwarte: ŚA I 2013; ŚA II 2014; ŚA III 2016; ŚA IV 2018 i ŚA V 2020. Dotyczyły one najpierw *sów i jaskółek*, później *ptactwa czystego i nieczystego* pod względem kultu i rytuału, następnie rodziny krukowatych, tj. *kawek, wron, kruków, gawronów i sójek*, z kolei przedostatnia pozycja monograficzna koncentrowała się wokół konkretnie sprecyzowanych reprezentantów ptactwa, czyli biblijnego *bociana, ibisa i pelikana*, a ostatni tom zawęził się na dwóch dużych pod względem wielkości ptasich przedstawicielach, tj. *żurawiu i strusiu*.

W tej rozprawie, podobnie jak w poprzednich edycjach serii *Świata awifauny*, podstawowym materiałem badawczym są tzw. – jak je określam – „bazowe przekłady” *Pisma Świętego*, których jest w przedstawianej pracy (tak jak we wcześniejszych tomach) **szesnaście** wyekscerpowanych wersji (BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC, BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ). Oznacza to, że wnikliwie prześledziłem

osiem czeskich tłumaczeń biblijnych, w tym **два staroczeskie** przekłady, czyli przeanalizowałem najbardziej znaną protestancką *Biblię Kralicką* według ostatniego wydania z 1613 roku i katolicką *Biblię Ołomuniecką* z 1417 roku oraz **sześć współczesnych czeskich tłumaczeń Biblii** (reprezentujących różne kanony, wyznania i przynależności religijne): *Český ekumenický překlad*, *Český studijní překlad*, *Bibli překlad 21. století*, *Překlad nového světa*, *Jeruzalémskou bibli*, *Slovo na cestu*.

Natomiast w przypadku polskojęzycznych edycji *Biblii* starałem się zachować takie same standardy czasoprzestrzenne i kryteria przynależności do wspólnot religijnych, jakie przyjąłem odnośnie do czeskojęzycznych wydań *Pisma Świętego*. Przebadalem także **osiem** „bazowych” **kodeksów**, w tym **два staropolskie wydania**: protestancką *Biblię Gdańską* z 1632 roku i katolicki przekład *Biblii ks. Jakuba Wujka* z 1599 roku, oraz **sześć tłumaczeń współczesnych**: *Nową Biblię Gdańską*, *Biblię Tysiąclecia* zwaną również *Biblią Tyniecką*, *Biblię Warszawsko-Praską* tłumaczoną przez jedną osobę ks. bpa Kazimierza Romaniuka, *Biblię Warszawską* zwaną potocznie *Brytyjką*, *Biblię Poznańską* i *Przekład Nowego Świata* świadków Jehowy.

Zdałem sobie jednak sprawę z tego, że im więcej przeanalizowanych edycji biblijnych przebadam, zwłaszcza pod kątem leksykalno-terminologicznych aspektów językoznawczych, tym wyniki będą dokładniejsze i bardziej wiarygodne, dlatego włączyłem do przedmiotowej analizy następujące przekłady, które określam mianem „dodatkowych, uzupełniających tłumaczeń”. W celu poszerzenia zakresu badawczego dodatkowym materiałem uzupełniającym (wspomagającym ewidentnie przedmiotową wiedzę) wybiórczo zaprezentowałem **dziesięć wydań** (cztery czeskie i sześć polskich) przekładów *Pisma Świętego*¹.

Z czeskojęzycznych przekładów prześledziłem trzynomową edycję *Bible česká* (BČ1, BČ2 i BČ3) Jana Hejčla z początku XX wieku oraz

---

¹ Patrz dodatkowo sporządzone w tej monografii pomocnicze // opcjonalne zestawienia w tekście głównym i przypisach. Dla lepszego oglądu por. tabelę 3.

Pavlikův studijní překlad (PSP) dokonany przez Miloše Pavlíka – będący najnowszym współczesnym przekładem *Pisma Świętego*, obecnie rozpowszechnionym na czeskim rynku wydawniczym, pochodzącym z 2014 roku. Uwzględniłem również przekład Vladimíra Šrámka (VŠ) i *Katolický liturgický překlad* (KLP).

Z polskojęzycznych przekładów uzupełniających dodatkowo skorzystałem ze staropolskiego kalwińskiego wydania *Biblii Brzeskiej* z 1563 roku (nazywanej również od nazwiska fundatora *Biblią Radziwiłłowską* lub od miejsca powstawania tłumaczenia *Biblią Pińczowską*) oraz przytoczyłem na potrzeby badań przykłady ze staropolskiego wydania *Biblii Szymona Budnego* z 1572 roku (tzw. *Biblii Nieświeskiej*). Do współczesnych przekładów dołączyłem następujące edycje: *Biblię Jerozolimską*, *Biblię Paulistów*, *Biblię Ekumeniczną* i tzw. wydania serii kulowskiej.

Oprócz tych „bazowych” i „uzupełniających” wydań *Pisma Świętego* korzystałem także z wielu innych czeskojęzycznych i polskojęzycznych edycji *Biblii*, pochodzących z różnych okresów. Odwołałem się m.in. do: staroczeskiej *Biblie drážďanské* pochodzącej z XIV wieku (która niestety poza nielicznymi fragmentami nie dochowała się do dzisiaj), wydania *Český rabínský překlad, Pět knih Mojžíšových* w edycji naczelnego rabina praskiego Efraima Sidona, *Biblii Królowej Zofii*, trzytomowego *interlinearnego przekładu z kodami gramatycznymi i transliteracją* Anny Kuśmirek pt. *Hebrajsko-polski Stary Testament [Pięcioksiąg / Prorocy / Pisma]*, polskojęzycznego przekładu gr. *Septuaginty* Remigiusza Popowskiego, tłumaczenia *Tory* i innych ksiąg Izaaka Cyłkowa, Józefa, Kruszyńskiego i Józefa Miesesa.

Podczas przeprowadzanej analizy zauważyłem, że ogólnie pojmowane **realia biblijne**, w tym zwłaszcza **nazwy zwierząt** stanowiły poważny problem już dla pierwszych tłumaczy *Biblii*² i współcześnie nadal przedstawiają trudności traduktologiczne, gdyż w świecie

² Por. przekłady pośrednie gr. *Septuaginty* lub łac. *Wulgaty* w wykonaniu św. Hieronima ze Strydonu.

faunistycznym w niektórych fragmentach biblijnych występuje istny zamęt terminologiczny. Tłumacze nie potrafili odpowiednio dobrać w języku greckim lub łacińskim właściwych odpowiedników dla wymienionych w *Biblii* ptasich nazw hebrajskich. Dotyczy to także czeszczyzny i polszczyzny, które pod względem leksykalnym, terminologicznym oraz tekstologicznym zostały poddane przeze mnie gruntownej analizie. Chodzi w pierwszej kolejności o zagadnienia tzw. **triady procesu translacyjnego**: analiza – interpretacja – przekład (por. Kufnerová 2009: 43), co automatycznie przekłada się na efekt leksykalno-terminologiczny w stosowanym nazewnictwie narodowym. Wpłynęły na to niewątpliwie zarówno dystans czasowy, jaki dzielił przekład od powstania oryginału, jak i fakt – na co zwraca uwagę Irena Kwilecka (1972: 62; 2003: 97–98) – że niektóre zwierzęta były Grekom lub Rzymianom zupełnie nieznanne, a w związku z tym ich nazwy nie miały w języku greckim lub łacińskim (później również w innych językach narodowych) swoich odpowiedników. Oznaczało to, że uciekano się bądź do zwykłej transkrypcji, do peryfraz lub też nazwy nieznanego zwierzęcia zastępowano nazwami przejętymi z rodzimej fauny (por. zjawiska egzotykcji i udomowienia). Prowadziło to do dowolności, różnego rodzaju pomyłek i nieścisłości oraz do daleko idącego braku konsekwencji.

Zapoczątkowana analiza przyczyni się niewątpliwie do poszerzenia dalszych intralingwalnych i interlingwalnych badań nad zrozumieniem zastosowanej i właściwie przetłumaczonej leksyki w konkretnie analizowanym tekście. Celem monografii jest zwrócenie uwagi na aspekty translologiczne dotyczące czeskiej i polskiej terminologii w przekładach biblijnych, przede wszystkim z zakresu kategorii pojęciowej ptactwa. Opisane zostaną także dwie ważne kwestie translatorologiczne, polegające na tym: „czy”, a przede wszystkim „jak” tłumacz zmienia, modyfikuje, adaptuje lub wzbogaca język przekładu. Konfrontatywno-porównawcza analiza, koncentrująca się w przeważającej części wokół ornitofauny, ukaże, w jaki sposób tłumacz lub zespół tłumaczy tekstów *Pisma Świętego* różnorodnie stosują szeroką gamę awifaunistycznej

terminologii w badanych przeze mnie przede wszystkim 24 wersetach biblijnych, choć przytaczam i inne lokalizacje.

Kierowany nie tylko do fachowych odbiorców, ale również do szerokiego grona czytelników interesujących się zagadnieniami i wieloaspektowo rozumianą problematyką tłumaczenia biblijnego kolejny, już **szósty tom** serii *Świat awifauny w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego* został poświęcony **jednemu reprezentantowi** kategorii pojęciowej ptactwa, czyli konkretnie zidentyfikowanemu i przetłumaczonemu ptakowi, obecnemu na kartach *Pisma Świętego* – poddany analizie zostanie *wróbel* – czes. *vrabec*.

Niniejsza monografia składa się z **dwóch rozdziałów** – jednego teoretycznego, a drugiego praktycznego. Kompozycja opisu analizowanych przedstawicieli świata awifauny w całej rozprawie przebiega według ustalonej harmonii i zaplanowanego porządku, tak jak w poprzednich tomach.

Pierwszy rozdział niniejszej rozprawy rozpoczynam od podziału taksonomicznego **rodziny wróblowatych** – *Passeridae* – czes. *čeled' vrabcovítí*. Przywołuję także różnorodne definicje zaczerpnięte zarówno ze słowników monolingwistycznych, jak i atlasów, przewodników, encyklopedii i innych leksykonów. Następnie wyjaśniam symbolikę, dokonuję zwięzłego opisu i wartościowanie *wróbla* (rozd. 1.1.), czyli wyszukuję potrzebne i przydatne informacje³ kulturowe, obyczajowe, etymologiczne, geograficzne, historyczne, społeczne, zoologiczne,

³ W tym rozdziale – jak w całej monografii – wykorzystane zostały również tzw. „pomocnicze” źródła informacji, które dotyczyły świata zwierząt, zwłaszcza kategorii pojęciowej ptactwa. Chodzi o dzieła Arystotelesa, św. Ambrożego z Mediolanu, św. Hieronima ze Strydonu, Orygenesesa, Klaudiusza Eliana, Katullusa Gajusza Waleriusza z Werony, Marka Cyserona, Pliniusza Starszego, Kaśjodora, św. Izydora z Sewilli, Hugona z Folieta, Awicennę, Claretusa (tzw. Mistrz Bartolomiej z Chlumce řečeného Klaret), Pavla Žídka (Paulusa de Praga), Daniela Adama z Veleslavína. Pomocne były także różne traktaty o symbolice zwierzęcej, np. *Aviarium* czy *Fizjologi*. W niektórych sytuacjach przywoływałem średniowieczną benedyktyńską uzdrowicielkę Hildegardę z Bingen, która posiadała różnorodną i bogatą wiedzę na temat roli ptaków w medycynie.

symboliczne, religijne, konotacyjne, wartościujące i komentarzowe (włącznie z przykładami dotyczącymi architektury, heraldyki, emblematyki, nazw własnych i terminologii ludowej oraz literatury), zaliczane do szeroko pojętego nurtu interdyscyplinarnych badań humanistycznych.

Po przedstawieniu i wyjaśnieniu tych zagadnień konfrontatywnie badam (za pomocą prześledzonych tekstów paralelnych; por. analizę⁴ intralingwalną i interlingwalną stanowiącą priorytetową część badań), jak *wróbel*, czes. *vrabce* jest obecny w urzeczywistnianym procesie translologicznym na kartach *Pisma Świętego*, co jest przedmiotem praktycznej analizy rozdziału 2. W tym celu przywołuję dwadzieścia cztery wersety biblijne, pochodzące zarówno ze *Starego Testamentu* (por. 20 przykładów: Kpł 14,4.5.6.7.49.50.51.52.53; Hi 40,29; Ps 11,1; 84,4; 102,8; 104,17; 124,7; Prz 7,23; 26,2; Tb 2,10; Oz 11,11; Jr 10,5); jak i z *Nowego Testamentu* (patrz 4 przykłady: Mt 10,29.31; Łk 12,6.7), w których został bezpośrednio wymieniony ten reprezentant awifauny (oczywiście w zależności od rodzaju tłumaczenia).

Trzeba jednak wyraźnie zaznaczyć, że w prezentowanej wewnątrzjęzykowej oraz międzyjęzykowej analizie spotykamy się również w niektórych czeskich i polskich przekładach tekstów *Pisma Świętego* z takimi wersetami biblijnymi, w których właśnie konceptualizowany ptak *wróbel* czes. *vrabec* nie został w procesie translacyjnym uwzględniony, por. „bazowe przekłady”: SNC (Kpł 14,52), lub został zastąpiony innym, konkretnie sprecyzowanym gatunkiem ptaka; patrz kohiponimy np. *synogarlicy* – BP (Kpł 14,49), *kanarka* – SNC (Hi 40,29), *jaskółki* – BO i BJW (Tb 2,10), względnie zastąpiono go w wielu lokalizacjach wyrazem nadrzędnym: pol. *ptak* / *ptaszek* / *ptactwo*, czes. *ptactvo* / *pták* / *ptáček* / *ptáče* (np. Oz 11,11 – BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, SNC, BG, BJW, BT, BWP, BW, BP i PNŚ; względnie Ps 84,4 – PNS i PNŚ lub Ps 102,8 – ČEP, ČSP, PNS, JB, SNC, NBG, BT, BWP, BW, BP i PNŚ);

⁴ Analiza taka jednocześnie stwarza lepsze i szersze możliwości oraz zdecydowanie ułatwia określenie właściwej identyfikacji tłumaczonych awifaunistycznych jednostek leksykalnych z przedstawionego przedmiotowego zakresu badawczego.

można wymienić wiele innych przykładów. Zdarzają się także sytuacje, gdy *wróbel* czes. *vrabec*, został wymieniony, ale zupełnie w innej kolejności pośród ptaków występujących w konkretnie analizowanych polskich i czeskich przetłumaczonych wersetach (por. np. Prz 26,2 – BO, BJW, BT, jak i Popowski), co dokładnie odzwierciedlają tabele 1. i 2., zawierające frekwencję i dane procentowe, oraz opis w tekście głównym. Koncentruję się więc na hiponimicznych i hiperonimicznych nazwach leksykalnych, tj. na nadrzędności i podrzędności w ramach kategorii i kategoryzacji, na rodzajach gramatycznych (męskim i nijakim), na liczbie gramatycznej (pojedynczej i mnogiej), a częściowo także na przypadkach itp. Interesująco przedstawia się przykład dwudziesty dotyczący starotestamentowej *Księgi Jeremiasza* (Jr 10,5), gdzie w niektórych tłumaczeniach biblijnych (BT, BP lub PNŚ) zastosowano związki frazeologiczne z kluczowym słowem *ptak* lub *wróbel* (patrz *strach na ptaki* lub *strach na wróble*).

Chciałbym podkreślić, że pragnę podążać śladem ówczesnej Komisji porozumiewawczej językoznawców z Polski i z byłej Czechosłowacji, którzy kiedyś działali na zlecenie Polskiej Akademii Nauk (PAN) i Československé akademie věd (ČSAV). Jestem głęboko przekonany, że przewodnie motto – jak pisali już nieżyjący profesorowie Stanisław Urbańczyk i Vladimír Kyas (BKZ 1965: V)⁵ – nadal spoczywa na popieraniu prac naukowych nad związkami łączącymi bratnie języki, zwłaszcza jeżeli to dotyczy typologicznie blisko spokrewnionych języków słowiańskich, do których należą język polski i język czeski. Tylko dzięki dogłębnie przebadanym aspektom językoznawczym poszerzamy zakres badawczy, pokazujący istotne różnice i odczuwalne podobieństwa między tymi dwoma językami słowiańskimi.

---

⁵ Do grona propagatorów pogłębiania badań czesko-polskich związków językoznawczych bez wątpienia zaliczyć należy także Profesorów: Jiřího Damborského, Edvarda Lotka czy Teresę Zofię Orłoś.